

Ганна ІВАНОЧКО

САКРАЛЬНИЙ СВІТ У ТВОРАХ “ВО ДНІ ОНИ” НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВИ

*У статті наведено тлумачення поняття *sacrum* ‘сакральне’ як центральної категорії релігії та найяскравішого елемента її ідентифікації; розглянуто сакральну лексику, наявну в текстах прози Наталени Королевої; виокремлено й проаналізовано сім її тематичних груп – найменування християнських богів; найменування провісників Христа; найменування осіб, пов’язаних із церковним життям; назви релігійних богослужінь; назви церковних споруд; лексика на позначення метафізичних сутностей; найменування речей церковного вжитку. Окремо досліджено образ Бога та засоби його вираження.*

Ключові слова: *сакральна лексика, біблійний символ, літературний образ.*

Постановка проблеми. Проблема *sacrum*’у, сакрального тривалий час перебувала на маргінесах офіційної радянської філологічної науки, і лише вряди-годи (до того ж тенденційно) тлумачилися тексти з позицій культурологічних. Випадали з поля зору й вельми важливі питання зв’язків художнього та конфесійного різновидів української літературної мови. І це при тому, що тисячолітня історія церкви й української культури, як вдало підмітив М. Лесів, суттєво позначилися на культурі українського народу, передовсім на загальноукраїнській мові та художній літературі [3].

Формування образного коду художньої мови, її здатності відображати глибинні українські духовно-ментальні процеси позначене

головно християнською свідомістю й мовомисленням крізь призму сакрального. Це блискуче репрезентує і творчість Наталени Королевої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать Наталени Королевої неодноразово була об’єктом студій критиків. Ще сучасники зверталися до окремих аспектів її творчості. Поціновувачами прози письменниці були Д. Віконська, М. Демкович-Добрянський, О. Дучинська, Р. Завадович, О. Зілінський, П. Ісаїв, О. Копач, Г. Костельник, О. Мох та ін. У їхньому ряду варто виділити дослідницю з діаспори Олександрю Копач – авторку праці “Наталена Королева” (Вінніпег, 1962). У ній стверджено: “Твори Наталени Королевої прекрасні не тільки своїм високим, неповторним стилем, не тільки метафізичним елементом, що поглиблює ці твори і виходить далеко поза рамки звичайних оповідань про людське життя, – ці твори ставлять також біжучі проблеми перед очі читачів, подають їх розв’язку у світлі християнських засад” [2, 22].

Останнім часом інтерес до спадщини Н. Королевої суттєво поживавився. Деякі її особливості простежують у своїх дисертаційних працях І. Богородіца, Н. Мафтин, Л. Табачин. У фаховій періодиці теж з’являються статті про окремі аспекти прози белетристики. М. Комариця, Н. Сорока, А. Усатий, М. Хороб пишуть про її історичну прозу; В. Антофійчук, І. Набитович, А. Шпиталь – про християнсько-моралізаторські твори.

Усю художню прозу Наталени Королевої можна поділити на декілька тематичних груп. До першої належать твори релігійної тематики, які ґрунтуються в основному на євангельських сюжетах: новозавітні оповіді, як застигли фрески чи римські барельєфи з каррарського мармуру, під пером письменниці оживають і перетворюються на живі сцени – з повнокровними живими людьми. Другу групу становлять твори, безпосередньо не пов’язані з Біблією, однак у сюжетах яких присутній елемент сакрального. Героєм цих творів є зазвичай *homo religious* ‘людина релігійна’, тобто людина, світовідчуття якої пов’язане з релігійним баченням світу і буття якої має релігійне підґрунтя [6, 18]. Людина релігійна (віруюча) завжди (і в сучасному, і в минулому реальних світах) шукає власну дорогу,

прагне самовдосконалитися й самоствердитися. Для неї втратити віру означає втратити людську сутність, опору в бутті. Духовний світ такої людини виявляє себе передусім у її лексиконі, тож вивчення його специфічних одиниць є важливим кроком в осягненні цього світу.

Мета статті – здійснити лінгвостилістичний аналіз сакральної лексики зі збірки Наталени Королевої “Во дні они”, принагідно з’ясувавши сутність поняття *sacrum* ‘сакральне’.

Під *сакральною лексикою* прийнято вважати окремий розряд лексичних одиниць, що характеризуються спільним стильовим значенням, яке, нашаровуючись на предметно-поняттєвий зміст, є компонентом загальної семантики та вказує на усталене вживання лексеми в конфесійному різновиді літературної мови, тобто несе в собі додаткову “непредметну” інформацію й точно сигналізує про сферу побутування слова, у якій його денотативно-сигніфікативний елемент передається оптимально. Це вияв людського буття, людської присутності. У бутті людини релігійної постійно відбувається взаємне спілкування з сакральним [7, 34].

Сучасні студії художньої літератури неможливі без досліджень сакральних елементів, вияву релігійних понять, *sacrum* у в письменстві. Поняття *sacrum* (сакральне, святе, святість) як одна з центральних категорій релігії та один із найяскравіших елементів її ідентифікації вживане в науці вже понад століття. Однією зі сторін суспільного буття, яке створило ґрунт для розвитку термінології, була церква. Етимологія релігійних термінів різна, та переважно це слов’янські слова і грецькі запозичення. Частина грецьких слів увійшла в українську мову ще до прийняття християнства внаслідок безпосередніх контактів між носіями обох мов. Греки, як відомо, довгий час мали свої поселення в Північному Причорномор’ї, у Криму, торгували з русичами. Проте значно більше грецьких слів прийшло до нас через старослов’янську мову після прийняття християнства: *апостол*, *Біблія*, *Євангелія*, *ладан*, *ідол*. Тоді ж було запозичено й багато імен, зокрема *Андрій*, що в перекладі з грецької означає ‘мужній’. Згадані слова в немалій кількості виявляємо в текстах збірки “Во дні они”, які авторка назвала “оповіданнями з євангельськими мотивами” й

епіграфом до яких узяла слова отця Матео: “Жодна література на світі, навіть найкраща, найчарівніша, найбагатша, – не має того привілею, що його має Євангелія... Воно приносить мир душам”. Наведемо, для прикладу, фрагменти з оповідань “На Лазаревім хуторі”: *Коли апостол Петро, не бачачи світу, повернув від гробу до Витанії, в долинах уже лежали глибокі тіні [1, 208]* та “Як минула ж субота” (воно розповідає про ніч перед воскресінням Ісуса): *Петро бо, обхопивши голову руками, не подавав ознак життя. Був живий, але не жив. Його життя вмерло в ньому, коли обірвався третій спів півня в Преторії.*

На мить вирізбився білою камесю профіль Магдалини в жовтавому світлі каганчика: обернулась рвучко й терпко промовила:

– Та вже мовчи, Андрію! Сказали вже и своє й зробили – чоловіки. Зрадили, виреклися, покинули. Втекли... Мовчи вже! – і співучий голос заломився жалем у здушеному риданню [1, 261].

Ця лексика становить сьогодні одну з визначальних прикмет конфесійного стилю, що дало підстави ідентифікувати її як конфесійну. Окрім згаданих, це також стилістичними Ісус, Різдво, Великдень, Пасха, Благовіщення, Трійця, піст, причастя, святий, священик, дяк, диякон, єпископ, митрополит, архімандрит, архієрей, архіпастир, архістратиг, врата, Водохреща, патріархат, літургія, плащаниця, анафема, амвон, олтар, офіра, стихарі, тропарі, престол, псалми, херувими, ангел, архангел, катехізис. церква, ікона, кадило, християнство, хрещення, духовенство, Месія, вознесіння, пророк, гріх, провидіння, монах, чернець, єпархія тощо [4, 288 – 289].

Представлена в текстах Наталени Королевої сакральна лексика належить до різних тематичних груп. Серед них виокремлюємо: 1) найменування християнських богів (*Бог, Господь, Ісус, Творець*); 2) найменування провісників Христа (*ангели*); 3) найменування осіб, пов’язаних із церковним життям (*монах, чернець, святий*); 4) назви релігійних богослужінь (*молитва, вечірня, меса*); 5) назви церковних споруд (*церква, монастир, храм*); 6) лексика на позначення метафізичних явищ (*життя, смерть, душа, небеса*); 7) найменування речей церковного вжитку (*свіча, лампада, дзвони*)

До маркованої лексики збірки Наталени Королевої варто віднести похідні мікростилістеми на кшталт: *пресвітлий, небеса, воздати, одкровення, об'явлення, благання, священство, високість, безконечність, блаженність*, що мають старокнижну конотацію: – *Та й не помогли твої благання?* [1, 235]; – *То ж чому ж тепер не податись до Тиру чи Сидону, де теж є люди, яким також треба слова Божого, але ж які байдужі до суперечок жидівського священства?* [1, 236]; *Думки нагнали одна на одну, як хвилі... Ці хвилі почали вколисувати Петра... Ось підносяться у високості, розбігаються в далечинь, розкочуються в безкраю безконечність...* [1, 236].

У прозі письменниці віднаходимо й інші компоненти сакрального мікрополя: *первосвященики, маловірний, чудодійна, сліпонароджена, ясновидка, небочуюча*.

Наведемо фрагмент оповідання “На морі Галілейським” :

Петро почав поринати в морську безодню. Встиг лише простягти вперед тремтячі руки й застогнав:

– Господи, рятуй мене!..

Немов крізь запону смерти, що вже заслонила йому життя, вчув лагідно картаючий солодкий голос:

– Чого ж злякався, маловірний? [1, 234].

У заключній історії “Як минула ж субота” жінки Магдалина, Марія, Саломея кинулись в чорну пітьму на стежку до садів Ариматейського, щоб не плакати на гробниці аж до дев'ятого дня, а слухати янгольські співи Осанни небесної, райські арфи воскресіння Христа. *“Бігли гірськими стежками без вказівок ясновидки Тамари й небочуючої Сераг... Бігли до Чуда...”* [1, 261].

У своїй прозі авторка послуговується словами, які набули сакрального забарвлення і мають специфічну релігійну конотацію. Наприклад, *ходити в супроводі Вчителя* (спосіб життя), слова *хліб і напій* (безнадія й розпука). В оповіданні “Прокажений” Леві і Реувім мали намір приєднатися до Вчителя. Знали, що він мусить піти на свято до Єрусалиму: *Отже, тоді вони й підуть за Ним, бо ж піти в Єрусалим, це – одна річ, а блукати горами – річ інша! Та ж перебувати постійно в Єрусалимі було трохи інакше, як ходити*

селами в супроводі **Вчителя**. Не можна було існувати, “як птиці небесні”. Але коли вони шукали праці чи заробітку, відповідь для них була все та сама: “Нема. Ну, почекайте, може, по святах”. Від цієї відповіді й бурчання в шлунках Реувімові та Леві пригасло світло Божого сонця. Ніби перебували на ріках вавилонських, а не в “Святому місті”. Щоденним **хлібом** стала їм **безнадія**, за **напій** мали зростаючу **розпуку** [1, 205].

Знаходимо в оповіданні “На горі” й старослов’янізми, що є також виразними маркерами конфесійного стилю: Петро “відчув солодку **блаженність** і широко розтулив очі” [1, 236].

Фіксуємо й конфесійну фразеологію євангелійської прози: *Ісус Христос, воскресіння із мертвих, Христос воскрес! Воістину воскрес! Судний день.*

Серед сакральних лексем, часто представлених в прозових рядках оповідачки, є *молитва, молитовний, молитися*. До прикладу візьмемо розповідь про людину побожну й навдивовижу чесну, митника Еримафа зі “Сповіді”: *Еримаф наближався до храму, куди ходив щоденно з сумерком дня. Храм був порожній, тьмяно освітлений. Еримаф занурився в святкову тишу й, заповнений виром побожних думок, не знав чи поринає він в безмежність вічного, чи в безсмертність власної душі – частинки того Вічного.*

З молитовної екстази повернули його до буденного життя досить голосні слова... Молитовний настрій відлетів геть... [1, 229].

Образ храму (святині) оригінальний сам собою, художньо цілком самодостатній: *У лункій тиші масивних склепінь великого храму звучали слова повно і соковито, розколисані тремтячими вібраціями луни, що відбивалась від високих стін святині, в які вдарялись, мов розплескані хвилі прибою* [1, 229].

У євангельській прозі Наталени Королеви виявляємо чимало сакральної лексики. Образ Ісуса Христа – центральної постаті християнської релігії – супроводжував Наталену Королеву все її творче життя. Безсумнівно, це найулюбленіший із образів письменниці, що опосередковано підтверджено багатством найменувань, які вжито в аналізованих текстах на його позначення: *Бог, Господь, Ісус,*

Володар, Спаситель, Пророк, Чудодій, Учитель з Назарету, Месія, Він, Той, Цар Юдейський, дивовижний в'язень, Чудо, Ясний, Живий серед мертвих, Син Божий, людина, Син Чоловічий, надія народів ...

Цю думку проілюструємо прикладами з оповідань “Во дні они”. У творі “На Лазаревім хуторі” домінує номен *Вчитель*. Поряд із ним вживано займенники *Він* (у різних відмінкових формах) і *Той*: «Новий день... Знову – жити! Когось бачити, чути людську мову, комусь відповідати. Про віщо? – коли все втратило ціну й сенс. Жити, коли **Вчитель** лежить у гробі. Коли зникла мета життя...

Заломив руки... й знову байдуже дивитися дивився перед себе. Мимохідь щось прип'яло його увагу: здавалося, що в напрямі до шляху майнув смолоскип... Не можна було не пізнати червоного, як шліхтована кована мідь, волосся Лазарової сестри.

– *Що ж могло статись більше за смерть **Вчителя**? Що могло так збентежити її?*

Спочатку не могла добути з себе голосу. Лише повні сліз очі усміхались блаженністю й невимовним щастям. Нарешті видихнула:

– *Живий!.. Він – живий! Встав із мертвих... **Вчитель**... все сталось як говорив... встав на третій день, як обіцяв...*

Тихі слова стукотіли в Петровій скроні, як удари молотка, що вибивають з криці стовпи іскор. Ці іскри підхоплювали у вогненний вир всі думки і почування. Розум і серце говорили одно:

*Ось **Той**, що справить всі надії й дотримає всяке слово!.. [1, 210].*

Ключові слова в діалозі прокуратора Юдеї, вільного римлянина Понтія Пилата, та іудея Йосипа Ариматейського (оповідання “Що є правда?”) – іменник *Месія* та займенник *Він*, ними вони окреслюють образ того, хто пішов на муки заради спасіння роду людського:

– *Але що тобі, Йосипе, **Месія**? Отой **Месія**, що вперто сам на смерть іде і дає мені зрозуміти, що це невідклично мусить статись. Я даю **Йому** змогу врятуватись: і варту **Його** зменшив, і раз у раз переводив **Його** з в'язниці туди й сюди, гадав, що учні **Месії** легко відберуть **Його** від вартівників, а отже **Він**, як і Сократ, не хоче порушити закон, дарма що провини за ним нема жодної. Що ж тобі, Йосипе, цей **Месія**?*

– *Месія, Понтію, – це відродження зганьбленого, знищеного і доценту спідлілого в утисках народу Відродження не в напрямі конче утворення власної завойовницької держави, але передусім відродження моральне, духовне, без якого не може бути нічого великого і вічного. Відродження затоптаних у багно ідеалів, збудження приспаного дзеленчанням золота шляхетного духа, відродження ведучої легенди. ... Месія, Понтію, це людська гідність, повернена цим крамарчукам, крутіям, шахраям і здирникам, за яких небезпідставно вважає юдеїв цілий світ.*

Щоб потвердити, що навіть вороги були вражені мужністю й самозреченістю Христа, авторка в репліці Пилата вживає два наймення – *Цар Юдейський і дивовижний в'язень*. Перше прокуратор промовляє дещо іронічно, на що вказують лапки при цій словосполучі (не міг же поневолювач відкрито висловити своє захоплення підневільною людиною!), а далі цілком щиро, пор.: *Щось є незвичне в цьому “Цареві Юдейському”, Йосипе. Повір мені: з першим поглядом на нього мене прошила думка – цей не має жодної вини! Я й сам хотів увільнити Його. ... Це дивовижний в'язень... немов не я Його, а Він осудив мене, пробачивши мені свою смерть* [1, 258].

У завершальному творі євангельського циклу “Як минула ж субота...” іменником Чудо й субстантивованими прикметниками Ясний і Живий авторка розкриває нові грані улюбленого образу: ... *не помічали куців, що чіплялись за одягу, гілок, що дряпали руки й обличчя, каміння, що зривалось з дороги й летіло в ущелини. Бігли до Чуда, готового й дійсного для кожного, хто віру має й у пільмі найчорнішої мертвої ночі...*

Поміж скель стояв Ясний. Прозорий, як веселка – сяючий, як сонце – сліпучий, в закраві мерехтіння роси. І прозвучали слова:

– *Пощо шукаєте Живого серед мертвих?* [1, 262].

У творі “На горі” апостол Петро вірив і ладний був власним життям посвідчити свою віру в справдешнього Месію: *Вірю, Вчителю, що Ти єси Син Божий... Але... чи ж не сам Він часто повторює, що Він – людина, що Він – “Син Чоловічий”* [1, 235]. У початковій репліці історії “Ірод” тетрарх сумнівається: *І дійсно сам*

ти, на власні бачив ту чудодійну зорю?...І чув надземні голоси, які стверджували, що **дитина** та є дійсно **Божий Син**, надія народів? [1, 252].

Висновки. Провідну думку всієї прози Н. Королевої можна визначити як звернення до читачів жити за Господніми заповідями. Демонстрація авторкою глибоких змін, що під впливом слова Божого відбуваються в душах її численних героїв, підтверджує можливість духовного відродження кожної людини, навіть грішника. Так, приміром, митника Ерафа (“Сповідь”) вважають за дивака тому, що він пнеться давати приклади янгольського життя на землі [1, 229].

Біблія послугувала прототекстом для значної кількості творів, проте Наталена Королева не так запозичує біблійні сюжети, як створює на їхній основі оригінальні інтерпретації. “Біблійні” твори письменниці можна вважати вписаними у систему християнських легенд, і тільки чітка орієнтація авторки на біблійну подієвість залишає ці твори в межах історичної правдоподібності. Послідовна авторська апеляція до біблійної етики має неабияку дидактичну вартість для сучасних і майбутніх поколінь українців, які шукають моральні орієнтири.

Література

1. Наталена Королева. Без коріння. Во дні они. Quid est Veritas? Повість, роман, новели, оповідання, спогади. Український модерн / упор. О. Баган, ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : Відродження, 2007. – 672 с.
2. Копач О. Наталена Королева / О. Копач. – Вінніпег : Накладом УВАН, 1962. – 36 с.
3. Лесів М. Власні назви святих у поезії Тараса Шевченка / М. Лесів // Варшавські українознавчі записки. – Зошит 1. – Варшава, 1989.
4. Мацько Л.І. Стилїстика української мови / Л.І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
5. Мишанич О. Дивосвіти Наталени Королевої / О. Мишанич // Королева Н. Предок. – К. : Дніпро, 1991. – С. 633 – 653.
6. Набитович І.Й. Художній всесвіт на палїмпсестах минулого (Лїтературні обрїї Наталени Королеви) / І.Й. Набитович // Наталена Королева. Без коріння. Во дні они. Quid est Veritas? Повість, роман, новели, оповідання, спогади. Український модерн. – Дрогобич : Відродження, 2007. – С. 3 – 36.

7. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Сакральна термінологія / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк // Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство : підручник. – Львів : Світ, 1994. – С. 34 – 36.

8. Усачова К.С. “Літературна агіографія” у творчості Наталени Королеви / К.С. Усачова // Літературознавчі студії. Випуск 19. Частина 2. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2007. – С. 215 – 218.

Иваночко Анна. Сакральний мир в произведениях “Во дни оны” Наталены Королевы. В статье рассмотрено понятие *sacrum* ‘сакральное’ как центральную категорию религии и самый яркий ее идентификатор; проанализирована сакральная лексика, зафиксированная в текстах рассказов Наталены Королевы; выделены и проанализированы ее тематические группы – наименования христианских богов; наименования предвесников Христа; названия лиц, связанных с церковной жизнью; названия религиозных богослужений; названия церковных сооружений; наименования метафизических сущностей, наименования церковной утвари. Отдельно изучен образ Бога та средства его выражения.

Ключевые слова: сакральная лексика, библейский символ, литературный образ.

Ivanochko Hanna. Sacred world in the works of Natalena Koroleva. In this article the interpretation of the notion ‘*sacrum*’/‘sacred’ as a central category of religion and the brightest element of its identification has been given; sacred vocabulary available in Natalena Koroleva’s prose texts has been considered; seven thematic groups i.e. names of Christian gods, names of Christ’s precursors, names of people involved in ecclesiastical life, names of divine services, names of church buildings, vocabulary to describe metaphysical entities, names of things of ecclesiastical use have been singled out and analyzed. The image of God and the means of its expression have been studied separately.

Keywords: sacral vocabulary, biblical character, literary image.